

IN MEMORIAM

Veljko Cvjetičanin

10. I. 1927. – 6. VI. 2001.

U Zagrebu je 6. lipnja 2001. u 74. godini umro dr. Veljko Cvjetičanin, redoviti profesor u miru, jedan od osnivača Odsjeka za sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Iza njega ostao je dug i dubok trag, koji vodi od rodnoga kraja u Moslavini, čiji su ga stanovnici u velikom broju kao svog najuglednijeg sumještanina ispratili na posljednji počinak, pa do sobe na Filozofskom fakultetu koja je bila "Veljkova" i kroz koje su prošle nebrojene generacije studenata. Njegov markantan fizički izgled, o kojem je šaljivo govorio da ga je isklesao u svojoj karijeri boksača, prije je odavao čestitost, otvorenost i jedan temeljito izgrađen životni put.

Veljkov životni put u dva se navrata čvrsto isprepleo s okolnostima. Kao vrlo mlad priklučio se Narodnooslobodilačkoj borbi na području Slavonije. Taj susret s poviješću bio je njegov ljudski izbor i trajno odredio njegov svjetonazor. Nije ga se držao zbog uvjerenja u njegovu beskonačnu ispravnost. Za njega je komunizam bio izlazni smisao iz proturječja epohe, dočim puko trajanje nove vlasti taj smisao poništava. Dobro se sjećam da je Veljko predviđao raspad Saveza komunista Jugoslavije i jugoslavenske federacije u vrijeme kada to još nije bilo oportuno kazati ni javno ni pred kim drugim, pa ipak. Tada su iz njegove Partije započeli izlasci, a potom su uslijedila masovna pretrčavanja u nove političke stranke. On je ostao do kraja vjeran ne više Partiji, koja je zapravo nestala, nego načelima njezina izvornoga programa koja je rado navodio. Ta se principijelnost ne može razmjenjivati. Takav stav čini čovjeka i njegovo dostojanstvo, što je još uvijek rijetka pojava među tolikim mnoštvom ljudskih dvojnika. U jednom etički reguliranu javnom i političkom životu, podsjetimo se Weberovih riječi, djelovanje iz uvjerenja dopunjuje se osobnom odgovornošću. Valja imati snage priznati da ono za što se zalažemo više nije u igri i iz nje se povući. Nečastan čovjek i dalje hoće ostati u središtu iznoseći tvrdnje kojih se do jučer odricao. Iz takva materijala besavjesnosti nastaju politički režimi bez ideja i sadržaja, razdoblja bez stila. Kao osoba koja ima suverenitet nad vlastitom prošlošću i pamćenjem Veljko nas je znao zabavljati podsjećajući na prošle političke živote prvaka sadašnje političke scene, na ono za što su se zalagali u prošloj "prijelaznoj epohi", a za što u današnjoj tranziciji, zapravo prijelaznom roku, koji nalikuje nogometnom. Iako nam je kao studentima na početku nastave na njegovu predmetu Politička sociologija najprije naveo onu poznatu i najpopularniju definiciju – za Veljka politika nikada nije bila tržište.

Često je govorio i pisao o nepodudarnosti između obećanja i postignuća, kao fatalnoj bolesti politike i društva. Pa ipak nije se stavio ni na jednu stranu, ni onu epopejskog socijalizma niti na onu špekulantsku, ostapbenderovsku. Svoju točku ravnoteže našao je u intelektualnom radu na području teorije društva i politike. Polazio je od Marxa i zamišljeno zastajao kod Webera. Objasnjavao je kako su oslobodilački projekti osvjetljavali put potlačenima, a i kako su se ugasili kada su borba za vlast i represija i sukobi među ljudima zamijenili borbu za načela.

Druga životna okolnost koja je snažno odredila Veljkov poziv bio je studentski boravak u Francuskoj. Tamo se upoznao sa svojom životnom partnericom, suprugom Biserkom, i tamo je upoznao fizionomiju svoje buduće znanosti, sociologije. Najviše je posjećivao predavanja na Sorbonni Georgesu Gurvitcha, tada vodećeg francuskog sociologa. Gurvitchevo poimanje o odnosu između društvenog determinizma i ljudske slobode i njegovo predviđanje o razvoju društva s onu stranu tržišne i birokratske diktature, uklapalo se u Veljkovu intelektualnu ori-

jentaciju: proučavati zakonitosti društvenog razvitka u sprezi s nadom u bolju budućnost društva.

Sveučilišnu karijeru započeo je ranih 1960-ih na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Držao je nastavu iz Historijskog materijalizma, tada službenog naziva za predmet u koji su postepeno ulazili sadržaji pozitivnih društvenih znanosti. Godine 1963. je s profesorima Rudijem Supekom, Ivanom Kuvačićem i Dimitrijem Sergejevom sudjelovao u osnivanju Odsjeka za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na Odsjeku je utemeljio i svoje nastavne predmete, Historiju sociologije i Političku sociologija. Kao student sociologije s kraja 1960-ih i početkom 1970-ih sjećam se Veljkove sustavnosti u izvođenju nastave. Predavanja je temeljito pripremao, bila su iscrpna i tematski zaokružena, pedantno je vodio evidenciju o sudjelovanju studenata u nastavi i to nam je pokazivao pri zaključivanju ocjena na ispitima. Nije bio strog niti imalo sitničav. Držao se formalnosti toliko koliko je potrebno da student nastavu ozbiljno shvati. U saobraćanju sa studentima bio je neposredan, pažljiv i susretljiv, a na ispitu je inzistirao na točnom poznavanju literature. Davao je studentima do znanja što od njih traži kao minimum a što kao maksimum. To je dobra metoda koja studentima pruža sigurnost.

U predavanjima se trudio oko pojašnjenja granice između znanstvenih i ideoloških sudova o društvu. Ni danas, kada je u tom razlučivanju klasičnu pozitivističku i marksističku antipozitivističku poziciju zamijenila "analiza diskursa", tu razliku nije lako omediti. Veljko je bio mišljenja da se ideološke pozadine teorija o društvu najbolje razaznaju vlastitim kritičkim samopreispitivanjem. Prije svega mislio je na marksizam. Ni ta najambicioznija teorija ne smije sebe izostaviti iz kritičkog razmatranja i apsolutizirati. Zahvaljujući Veljku i njegovim kolegama s Odsjeka za sociologiju naša je studentska generacija tako stekla predodžbu o kritičkom potencijalu sociologije u odnosu na marksističku ideologiju. Nama možda nije bilo posve jasno zbog čega Veljko otvara vrata drugim interpretacijama društvene zbilje, pa i one socijalističke, mimo službene interpretacije, kao da time proturječi svojim uvjerenjima i zalaganjima. Uvidjeli smo da se ne radi o hipokriziji, nego o sociološkom obrazovanju koje otvara prostor koji službeni režim nije znao ni mogao pa nije ni trebao osigurati. Na studiju smo upoznali novu slobodu, slobodu mišljenja. Postojale su, doduše, supkulture otklona od službene politike, od kavanskih viceva i glasina do izživljavanja potisnutih predrasuda na nogometnim utakmicama. Ali to nisu bili prostori misaone slobode. Ovdje smo naučili kako se stajališta stvaraju putem dijaloga s vršnjacima i nastavnicima, kao i literaturom. Mogli smo Durkheima ili Webera smatrati ravnopravnima Marxu. Veljko se čvrsto držao tog pluralističkog načela. Slično smo ozračje osjetili na Odsjeku. Jedni su nastavnici bili bliski službenom marksizmu, drugi praksisovskom, treći funkcionalizmu, četvrti empirizmu, itd. Veljko je bio marksist i komunist, ali na Odsjeku je bio isključivo sociolog. Znanost je smatrao sustavom znanja koji se nikakvim partijskim socijalizmom ne daje zamijeniti. Nastava ili istraživanje o društvu isključivo na osnovama marksizma nema smisla niti se može razvijati.

Sociologija je za njega bila znanost koja, po onoj Gurvitchevoj, izučava strukturiranje kao i destrukuiranje i raspad društava. Iako se nije slagao s bilo kakvom dijalektikom društva ni s bezobličnim evolucionizmom struktura, svoje marksističko opredjeljenje nije nametao, kao što nije dopuštao partijsko uplitanje u znanstvenu slobodu. Znao je da znanost ne može pružiti utjehu ni naknadu za ono što je izgubljeno u epohi čijem se trijumfu nadao, kao što ni religiji znanost nije ekvivalent. Pa ipak nije mogao mirne duše prihvatiti poraz vlastitih ideala i rezultate pretvorbe bivših dijelova i lidera SKJ. Sve ga je to duboko razočaralo. I znanost je izgubila draž otporne i kritičke spoznaje u odnosu na vladajuću ideologiju. Na glavnu scenu izbile su nove političke stranke, nova poduzeća i novi mediji koji su odbacili ideale kao stvar prošlosti, a kritičku spoznaju zamijenili konkurencijom na tržištu oko ciljeva čiji je sadržaj upitan.

Odlike Veljkove ljudske strane ističu se među mnogim uspomenaма na njega. Bio je kolegijalan i pouzdan kao suradnik. S razumijevanjem i elanom poticao je druge i prihvaćao

njihove poticaje. Pri raspravama uoči donošenja važnih odluka na svom odsjeku svoje prijedloge obrazlagao je iz dužeg povijesnog rakursa. Držao je da se odluke moraju donositi s punom sviješću o perspektivi kako bi se sačuvalo ono što je vrijedno i trajno a odbacile trivijalnosti, najčešće nečiji trenutačni interesi, ma kakve bile njihove funkcije i imena. Nismo se samo jednom razišli u stajalištima, ali se s primjernim uvažavanjem odnosio prema neistomišljeniku. Veljko je bio lik iz kojeg se mogla generalizirati dobra strana doba kojem je pripadao mnogo više nego mi ostali. Komunist kojemu je neobično stalo pokazati tolerantnost prema drugima i drukčijemu, da je duh pluralizma jedini zalag budućnosti ne samo znanosti nego i nacionalne kulture – taj je izraz osobito volio – a da su sve samodopadnosti lažne i štetne, bile one marksističke ili građanske. Tako je i postupao u odsudnim trenucima. Bio je najzaslužniji što političke podjele i vanjski pritisci, kojih nije bilo malo i koji su ga pokušavali pretvoriti u transmisiju, nikada nisu prevladali na njegovu Odsjeku.

Govorio je o mnogim stvarima, kao osoba s velikim iskustvom. Poučno i odmjereno i vrlo upamtljivo. Taj autoritet proizlazi iz izvjesnog jedinstva ličnosti. Kada netko još vrlo mlad prođe kroz teška iskušenja, kao što je on prošao, to čovjeka čini ili ruševnim ili čvršćim nego što je bio prije. Veljko je spadao među potonje. Svoje ljudsku bilancu intelektualno je nadogradio među generacijom humanističkih intelektualaca oko časopisa *Praxis*. S njima je podijelio uvjerenje da se ljudske težnje za boljim svijetom ne mogu premjestiti izvan dohvatljive stvarnosti niti se mogu zamijeniti poretkom surogata, a stvari će kada ili tada doći na svoje mjesto. Taj trenutak nije dočekao, iako je nadasve želio. Pa ipak, svi koji smo ga poštovali i razumjeli razumjet ćemo i to da ideje o bolje uređenu društvu nastavljaju živjeti u društvenoj misli i djelovanju među mladima kojima smo te ideje, kao i Veljko nama, prenijeli da ih dalje prenose i razvijaju.

Vjeran Katunarić